

Alles stroomt en niets blijft

De Zeevaarttafel in de bibliotheek van het Maritiem Museum als ankerplaats in een zee van woorden

Ron Brand

In 2024 herdenkt het Maritiem Museum Rotterdam dat het 150 jaar geleden, om precies te zijn op 15 februari 1874, zijn deuren opende voor het algemene publiek. Daarmee is het het oudste scheepvaartmuseum van Nederland. Vóór deze datum waren het gebouw en de collectie alleen door de leden van de Koninklijke Nederlandsche Yacht-Club (KNYC) te bezoeken. Deze werd opgericht op initiatief van Prins Hendrik 'de Zeevaarder', een jongere broer van de latere koning Willem III.

Het clubgebouw van de KNYC bestaat nog steeds, het is te vinden aan de Willemskade en het herbergt tegenwoordig het Wereldmuseum Rotterdam. Nog steeds bewaren allerlei maritieme versieringen aan het gebouw de herinnering aan de oorspronkelijke functie: uit de gevel stekende scheepsboegen en zee-meerminnenfiguren op de balkon-

De Zeevaarttafel op de kamer van de gedeputeerde van de Provincie Zuid-Holland. Foto via Nicole E. Zonderhuis



Kaart met foto's van de werkkamer van de gedeputeerde en de Zeevaarttafel. Uitgave Provincie Zuid-Holland

hekjes. Na enkele andere behuizingen in Rotterdam is het Maritiem Museum sinds eind 1986 gevestigd aan de Leuvehaven, een van de oudst gegraven havens van de stad. Daar herbergt het museum een unieke en wereldberoemde collectie, zowel buiten in de museumhaven, als binnen in het moderne museumgebouw. In dat gebouw, een ontwerp van de Rotterdamse architect Wim Quist, is op Deck 1 een van de meest uitgebreide maritieme bibliotheken van Nederland te vinden.

In de studiezaal van de bibliotheek zijn ook voorbeelden te vinden van bijzondere scheepvaartsymboliek en ornamenten. Daar is bijvoorbeeld het centrale deel van het plafond van de Grand Hall van de 'Nieuw Amsterdam' (II) te zien, ooit het vlaggenschip van de Holland-Amerika Lijn. Het werd ontworpen in 1937 door de beeldhouwer John Rådecker, is vervaardigd van gegoten aluminium en beslaat in totaal een oppervlakte van 118.4 m². Het heeft als totaal thema de levenscyclus van de mens, van de geboorte tot aan het sterven. Het plafonddeel,

dat in de studiezaal te zien is, laat het gezin zien: een man en vrouw met een kind tussen hen in.¹ Recht onder het plafond, op de grond, staat sinds het begin van dit jaar prominent en centraal in de ruimte een bijzondere tafel: de Zeevaarttafel.

UITGANGSPUNTEN EN TOTSTANDKOMING

Van vergaderen wordt wel gezegd dat het een noodzakelijk kwaad is. Vergaderen doen we soms meer dan ons lief is. De sfeer en de omgeving waarin dat gebeurt, beïnvloeden het gevoel dat mensen hebben over een bespreking. Met die gedachte als achtergrond wilde de provincie Zuid-Holland in 2004 een prettige en inspirerende vergaderlocatie laten maken. Die omgeving zou met aandacht en oog voor detail een positieve bijdrage moeten leveren aan de communicatie. Vormgeefster Nardy Stolker en Nicole E. Zonderhuis, onderzoekster naar culturen, rituelen, ceremonies, verhalen en beelden kregen deze bijzondere opdracht en gingen samen aan de slag om de werkkamer van toenmalig gede-

puteerde van cultuur Erik van Heijningen onder handen te nemen. In gesprekken met Van Heijningen kwamen drie begrippen naar voren: water, geschiedenis en scheepvaart. Deze thema's werden de conceptuele uitgangspunten in de vormgeving. Water staat voor het gevoel, en de provincie wil graag communiceren met gevoel. Zonder besef van onze geschiedenis, van wat ons samen bindt, komen we aan de vergadertafel niet ver. Scheepvaart tot slot heeft altijd een prominente rol gespeeld in Zuid-Holland. Azuurblauwe wanden, prenten van water en schepen en een tafel met maritieme symbolen werden het resultaat.

In de onderlinge rolverdeling was medevormgeefster Nicole goed in de conceptontwikkeling en haar onderzoek leverde de nodige kapstukken en uitgangspunten voor de vormgeving en het ontwerp van de kamer. Met dat ontwerp ging Nardy aan de slag om de ruimte vorm te geven. Eigenhandig maakte ze een maquette van de kamer van de gedeputeerde met daarin schaalmodellen van de meubels: een tafel en ook het speciale bureau.² Het totaalontwerp legde Nicole vast in een boek en daarin staan de uitgangspunten voor de vormgeving van de ruimte en vooral de tafel.

De verschillende thema's komen symbolisch tot uitdrukking met teksten, een kompas, een kolderstok en cartografische kaarten.

ONDER DE TAFEL

De tafel heeft een fors formaat, want als vergadertafel moeten er veel mensen aan kunnen plaatsnemen. Hij heeft een lengte van bijna vier meter en een grootste breedte van circa twee-en-een halve meter. Zoals gezegd, de tafel zit boordevol symboliek. Dat begint allereerst bij het bijzondere onderstel, waarop het tafelblad rust. Het onderstel lijkt op en heeft de vorm van een schip in aanbouw, compleet met een stevige kielbalk en dikke spanten. Het is niet te duiden als een bepaald scheepstype, maar het geeft aan dat de scheepvaart een belangrijke basis vormde voor de ontwikkeling van Zuid-Holland. Nog steeds stromen talloze



De Zeevaarttafel wordt in elkaar gezet in de bibliotheek van het Maritiem Museum.

Het onderstel van de tafel lijkt op een schip in aanbouw, compleet met kielbalk en spanten. Foto Theo de Man, 2024

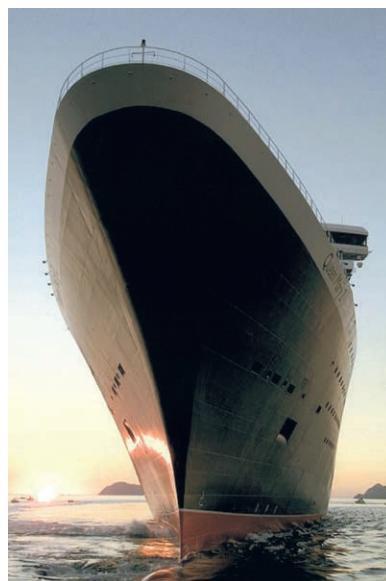
rivieren door het grondgebied van de provincie die het mogelijk maken om per schip te reizen. Tegenwoordig is dat naast de beroepsvaart ook de pleziervaart. De provincie hanteert zeven zogenaamde erfgoedlijnen, geografische lijnen die verschillende punten op de kaart met elkaar verbinden tot één geheel met een gemeenschappelijk historisch verhaal. Een van die erfgoedlijnen is de trekvaart. Ruim 200 jaar was de trekschuit het voornaamste openbare vervoermiddel in de laaggelegen delen van Nederland, met name in Zuid-Holland. Dat netwerk van waterwegen, jaagpaden etc. wordt weer teruggebracht en ook worden trekschuiten in de vaart gebracht. Ook worden er verschillende trekvaartdagen georganiseerd. Hiermee wordt niet gezegd dat het onderstel per se een trekschuit moet voorstellen.

Op basis van de schaalmodellen en tekeningen van Nardy maakte meubelmaker Peter Vocking de tafel. Om het onderstel voldoende stevigheid te geven, bracht hij nog extra staaldraden aan.

HET TAFELBLAD EN DE VORM

Boven op het onderstel ligt het dikke tafelblad. Allereerst is de vorm van hiervan bijzonder, want deze is niet rond, ovaal of vierkant. Is het een druppel? Is het een scheepszwaard? Nee, het stelt een scheepsboeg voor die omhoog rijst. In het boek waarin alle uitleg over de tafel staat, is een afbeelding opgenomen van het pas-

sagiersschip 'Queen Mary 2' van de Britse rederij Cunard Line, waarvan de scheepsboeg het uitgangspunt vormde voor de vorm van de tafel. Het schip kwam in 2003, net voor de opdrachtverstrekking voor de vergadertafel, in de vaart en was op dat moment het grootste passagiersschip ooit gebouwd. Het schip werd genoemd naar koningin Mary van het Verenigd Koninkrijk, de grootmoeder van koningin Elizabeth II, die haar doopte op 8 januari 2004. Misschien hadden de ontwerpers hiermee ook wel een bedoeling: een tafel die moest dienen als een moeder die de vergaderingen in goede banen zou leiden. Hoe het ook zij, vanaf een laag standpunt rijst de scheepsboeg enorm de hoogte in en dat effect



De vorm van het tafelblad is afgeleid van de scheepsboeg van de 'Queen Mary 2'. Foto via Nicole E. Zonderhuis

moet het tafelblad ook geven aan wie er aanzit om deel te nemen aan de vergaderingen. Het is geen exacte kopie, maar wie het tafelblad naast de afbeelding van de scheepsboeg legt, ziet de sterke overeenkomsten.

ALLES STROOMT

Dwars op het tafelblad staat op een messing strip te lezen: 'Panta Rei Kai Ouden Menei'. Het is een uitspraak die wordt toegeschreven aan de Griekse wijsgeer Heraclitus en het betekent letterlijk 'Alles stroomt en niets blijft' of 'Alles is in beweging'. Het stromen doet natuurlijk denken aan water, maar ook aan dat alles voortdurend in ontwikkeling is. Het staat nooit stil, er gebeurt altijd iets, iedereen is in beweging. Als mens hebben we er vaak moeite mee om dingen los te laten. Graag houden we vast aan zekerheden, zelfs als ze ons niet meer dienen. Deze oude wijsheid herinnert ons eraan om de cyclus van het leven te erkennen. Om het

water los te laten in de rivier zodat het naar de zee kan stromen en weer als vruchtbaar makende regen op ons land kan vallen. Vergaderen vanuit deze wijsheid kan veel opleveren.

VAREN OP KOMPAS

Op het tafelblad zie je een kompas. Die helpt bij het bepalen van een (nieuwe) koers, het tij te keren, het roer om te gooien, dan wel schoon schip te maken. De 32 windstreken zijn vervangen door maritieme uitdrukkingen en spreekwoorden.³ Vergaderen en scheepvaart hebben namelijk veel met elkaar gemeen. Het is de kunst om behendig aan te koersen op noodzakelijke beslissingen, waarbij je aanvaringen probeert te voorkomen. Onze taal is doorspekt met spreekwoorden. Ook in vergadertaal wordt veel gebruik gemaakt van scheepvaarttermen en -begrippen. Wie goed verankerd is in de terminologie van de scheepvaart zal het daarom voor de wind gaan bij vergaderingen.

Aan een deel van de tafel zit een reling, net zoals op een schip. Als het schip heen en weer beweegt, kun je je hieraan vasthouden om niet om te vallen. Ook bij vergaderingen geeft die reling een goed en stevig houvast.

DE KOLDERSTOK

Aan het smalle uiteinde van de tafel zit een houder, waarin een praatstok of kolderstok kan worden geplaatst.⁴ Wie deze in handen heeft, is aan het woord en verdient aandacht. In vroegere gemeenschappen was iedereen stil als degene die de praatstok in handen had sprak. De anderen luisterden dan aandachtig en knikten instemmend. Pas als hij of zij uitgesproken was en de stok doorgaf, was het de beurt aan een ander.

Met behulp van de kolderstok kon de roerganger het roer van een schip bewegen door deze zijdelings te kantelen. Voordat het stuurwiel werd uitgevonden, rond 1700, bediende men het roer van grote schepen met een grote helmstok. Deze bevond zich benedendeks en kon via de eigenlijke bedieningsstok door een of meerdere dekken heen naar een hoger gelegen standplaats worden gevoerd. Daar kon de roerganger dan de kolderstok

naar links of rechts duwen waardoor het roer met een zeer kleine uitslag uit de midscheepse stand werd bewogen. In verband met de grote lengte van de kolderstok moest in het dek dan een dwarse gleuf worden aangebracht, waardoor de stok kon bewegen. De besturing van een schip in die tijd hing nog grotendeels af van de zeilvoering. Met de kolderstok kon slechts worden bijgestuurd. De kolderstok bij de tafel heeft de symbolische functie van respectvol luisteren en op zijn tijd weten te zwijgen. Het kan namelijk ook dat de spreker die de kolderstok in handen krijgt 'kolder' uitkraamt en wat sturing nodig heeft. Op de kolderstok bij de tafel is het provinciewapen aangebracht.

DE KAARTEN OP TAFEL LEGGEN

De provincie Zuid-Holland is trots op de eigen historie. Oude kaarten maken daarvan een onlosmakelijk onderdeel uit. De provincie bezit een groot aantal historische kaarten. In 1960 werd het kaarten- en tekeningenarchief van het provinciaal bestuur gesplitst in een gedeelte met 'oud' materiaal, dat niet meer voor de administratie van belang was en een gedeelte dat nog wel relevant werd geacht. De kaarten tot 1850, naar de opsteller van de eerste lijst erop de 'Collectie Ernsting' genoemd, bevatten gedrukte wandkaarten, atlassen en topografische kaarten van Nederland, België en Luxemburg. Voorts zijn er waterschaps- en hoogheemraadschapskaarten van polders, droogmakerijen, eilanden en waarden in het Rijnland en Zuid-Holland. In de verzameling treft men ook kaarten aan van de grote Nederlandse rivieren Rijn, Maas en Waal en van de Lek, de Linge en de Merwede. Stadsplattegronden zijn er onder meer van Delft, Den Haag, Leiden en Rotterdam. Veel van deze kaarten hebben een grote informatieve en historisch-cartografische waarde. Veel kaarten zijn prachtig ingekleurd en mooi om naar te kijken. Ze brengen andere tijden weer tot leven.

Voor op het tafelblad is een detail van een van deze kaarten gebruikt. Het is een reproductie van de wandkaart van het Hoogheemraadschap van Rijnland. Deze is vervaardigd door



De kolderstok of praatstok met het wapen van de Provincie Zuid-Holland. Foto Theo de Man, 2024

De kolderstok, zoals gebruikt aan boord van zeventiende-eeuwse schepen. Afbeelding uit 'Het VOC-retourschip. Een panorama van de 17de- en 18de-eeuwse Nederlandse scheepsbouw' door H.N. Kamer (Amsterdam, 1995)





Bovenaanzicht van de Zeevaarttafel in volle glorie. Foto Ron Brand, 2024

Cornelis Danckerts (I) in 1687. Met recht dus 'de kaarten op tafel'.

CONCLUSIE

De tafel heeft zo'n twintig jaar dienstgedaan bij de provincie Zuid-Holland, maar raakte daar buiten gebruik. Via contacten met het Maritiem Museum werd een nieuwe locatie gevonden in de studiezaal van de museumbibliotheek.

Het idee van de ontwerpers van de vergadertafel was dat deze zou moeten fungeren als 'een ankerplaats in een zee van woorden'. Met die zee van woorden werden de vele woorden bedoeld die worden uitgesproken tijdens een vergadering. Maar ook te midden van geschreven en gedrukte woorden in boeken en tijdschriften in de bibliotheek van het Maritiem Museum past deze tafel heel goed. De warme houtkleur van het tafelblad, dat trouwens is behandeld met botenlak, sluit ook heel mooi aan bij

de overige leestafels in de studiezaal. Al met al is het een mooie aanwinst (de tafel is geen collectie!), die hier qua symboliek een heel toepasselijke plaats heeft gekregen. Het Maritiem Museum hoopt daarom dat de Zeevaarttafel een bron van inspiratie zal zijn voor onderzoekers, lezers of bij vergaderingen!

Met dank aan Nardy Stolker, Nicole E. Zonderhuis, Marcel Pinkse en Ilse Wouters van Huisvesting PZH, en Anne-Marie van Brecht van de Kunstcommissie PZH. <<

- 1) Voor meer informatie over de historie van het plafond, zie: De Blauwe Wimpel van mei 2022, p. 193-199.
- 2) Het bureau en de zeilen hebben geen plaats gekregen in de studiezaal.
- 3) In kader 1 worden de 32 streken van het kompas genoemd.
- 4) Vanwege de veiligheid en kwetsbaarheid wordt die kolderstok achter de hand gehouden en alleen geplaatst op hoogtijdagen.



De kompasroos met de 32 windstreken, die zijn vervangen door maritieme uitdrukkingen en spreekwoorden. Foto Theo de Man, 2024

DE 32 STREKEN VAN HET KOMPAS

1. Het over een andere boeg gooien.
2. Het roer omgooien.
3. Iets over boord gooien.
4. De kont tegen de krib gooien.
5. Tussen de klippen door zeilen.
6. De steven wenden.
7. Schipperen.
8. Laveren.
9. Deining veroorzaken.
10. Door de wind gaan.
11. Het tij keren.
12. Blindvaren.
13. Gunstig getij hebben.
14. Hij vaart op één kompas.
15. Koers houden.
16. Voor anker gaan.
17. De boot afhouden.
18. Iets afwimpelen.
19. Uit zijn kielwater blijven.
20. Een oogje in het zeil houden.
21. De vlag strijken.
22. Overstag gaan.
23. Tegen de klippen op varen.
24. De loef afsteken.
25. Schoon schip maken.
26. De spuigaten uitlopen.
27. Stille waters hebben diepen gronden.
28. Recht door zee gaan.
29. Alle zeilen bijzetten.
30. Roeien met de riemen die je hebt.
31. Aanvaringen vermijden.
32. Kant noch wal raken.

De bibliotheek van het Maritiem Museum Rotterdam is vrij te bezoeken van dinsdag tot en met zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur. In de schoolvakanties (regio midden) is de bibliotheek ook geopend op maandag. Meer informatie is te vinden via <https://maritiemmuseum.nl/plan-je-bezoek/bibliotheek>. Als je iets specifiek zoekt in onze collectie of je hebt een vraag over een specifiek boek, tijdschrift of museumvoorwerp, mail dan naar bibliotheek@maritiemmuseum.nl. De bibliotheek is gratis toegankelijk. Wil je ook de tentoonstellingen bezoeken? Dan moet je een geldig entreekaartje hebben.